

Така измина цяла година, без истинска дружба и без окончателно скъсване. (А девойката през това време ставаше все по-хубава, все по-дивна, и привличаше все повече погледи). Обратът, неизбежен в такива случаи, дойде следващата пролет след съвсем незначителен повод.

Един ден при Михаило дойде старата Плема и му каза, че Аника го вика. Стана му неудобно да отива в къщата на девойката, но се съгласи.

Кърноелчевата къща беше по-разкошно обзаведена от останалите къщи в града. Това не беше толкова богатство, колкото нещо чуждоземно и в крещящи цветове, мебели и постелки. В тази къща Аника му се стори още по-недостижима и необичайна. Викаше го да го пита какво мисли да прави на Гергьовден. Между дрезгавия ѝ, тежък глас, бледото лице без усмивка и тези дреболии, за които го питаше, имаше голямо несъответствие, от което Михаило още повече се объркваше. След като се разбраха и след като ѝ обеща непременно да отиде на гергьовденския теферич “ако е жив”, Аника подхвърли:

- И аз ще ида, ако съм, жива и ако не се омъжа.
- Сигурно няма да можеш, за тези няколко дена.
- Всичко мога да направя.
- Няма, няма.
- Мислиш ли?

Тази последна дума, изречена особено, го накара да я погледне в лицето.

Очите, ѝ, иначе матови, сега, като осветени отвътре, едновременно ясни и непрозрачни, мигновено се напълниха с кръв и сълзи, а погледът им стана остър, открит и твърд. Михаило гледаше право в тези очи, втрещено и с недоверие, в очакване този поглед да се промени или да изчезне като измама и привидение. Но погледът все повече се изостряше и откриваше, а оня блясък в него ставаше все по-жив и ярък.

Човекът отблъскваше мисълта, която в този миг просветна в него и назряваше все по-определена, овладяваше се да не я извика на глас, само за да я отърси от себе си: това беше познат поглед, видян някога в хана и сънуван след това много пъти от него, нещастен и измъчван от най-страшни кошмари. В него гледаше Кръстиница с озверения си поглед, пълен със страшни и непознати кроежи, от които трябва да се бяга, дори и никога да не може да се избяга достатъчно далече. Михаило правеше в себе си отчаяни и светкавично бързи усилия да се събуди, да смаже тези очи, като рязко се дръпна с дрезгав вик, както беше правил много пъти в потните си постели из обори и в крайпътни механи. Но очите не се махаха, а искряха пред него непроменени и неподвижни. А докато се блъскаше така в себе си, между съня и действителността, струваше му се, че непрекъснато чува Аникиния глас:

- Мислиш ли?

Тази дума се повтаряше в него като стократно ехо, макар и изречена от нея само веднъж.

През цялото време те се гледаха, без да мигнат, както се гледат влюбените през първите дни или два звяра, които се сблъскват в горския мрак и виждат един на друг само зениците. Но и най-дългият влюбен поглед има край. Откъснал се от очите ѝ, Михаило загледа нейните ръце, силни и красиви, с най-нежна кожа и бледорозови нокти. Това окончателно го принуди да схване реалността на своя ужас и да се откаже от надеждата за пробуждане. И тутакси започна да отстъпва като звяр, подгонен в теснина.

Със страшно усилие намери усмивка, с която да заблуди противника и успя да се овладее дотолкова, доколкото да не побегне и да не тръшне вратата след себе си, а да се сбогува и да излезе с нормална крачка, макар че мъртвешки страх вееше зад гърба му. Накрая вратата зад него се затвори;

някак си прекоси двора и частта от улицата до кръстовището, която по това време на деня беше пуста. Тук шуртеше чешма, край която нямаше жива душа. Както се прави нещо ясно и предварително обмислено, Михаило се доближи до каменното корито, седна на ръба, подложи и двете си ръце под струята вода, която все повече го отрезвяване и успокояваше, връщаше го към действителността, която, сега вече нямаше съмнения, беше равносилна на ужаса от съня.

Михаило прекара няколко мъчителни дена в борба със собствените си мисли като със сенки и привидения. Цяла година го крепеше мисълта за Аника. Сега губеше тази мисъл и му се струваше, че губи самия живот.

Когато Плема го повика още веднъж при Аника, отговори ѝ, че не може да дойде. Когато в навечерието на Гергьовден дойде пак да го пита за теферича, отговори ѝ, че няма да отиде. На другия ден, по Гергьовден, Аника заръча още веднъж “да каже дали ще дойде или няма да дойде”. “Не мога”, отговори той и остана в очакване на събитието, както се очаква удар. (Като тежко болните, той мислеше само за себе си; дори и не помисляше, не можеше и да си представи какво става с Аника в този момент).

А събитията станаха скоро, по-тежки и по-лоши, отколкото можеше да се очаква.

Този Гергьовден остана в спомените на хората като ден, в който Аника извести за себе си на света. До илинденския панаир тя съвсем развя байрак. Отвори къщата си за мъжете; намери отнякъде две селски скитнички, Йеленка и Савета, да ѝ бъдат като придворни. От този ден, та за година и половина, тя измисляше злини и нещастия тъй както другите мислят за дома, децата и хляба, веше байрак: не само из градчето, ами из целия вишеградски кадилък, че и извън него. Много от това се позабрави, но много страдания останаха невидени и ненаказани и чак тогава се разбра на какво е

способна една жена-разколница.

Лека-полека около Аникината къща се образуваше лагер. Само бог знае кой ли не идваше тези нощи: младежи, женени мъже, старци, момчета, странници чак от Чайниче и Фоча. Някои от тях, на които не им пречеше срам и разум, идваха и през деня, седяха на двора или в къщата, ако ги пуснеха, или просто се шляеха по улицата с ръце в джобовете, като от време на време хвърляха поглед към прозорците на Аника.

Тане Куюмджията, кльошав, с безцветни, вечно ококорени очи на изпитото лице, беше един от най-безнадеждните и най-ревностни посетители. Седи си така на някой сандък зад вратата, не говори нищо и, в очакване да види Аника, само гледа Йеленка и Савета. А те минават край него, сякаш той не съществува, излизат, посрещат гости и отиват с тях по стайте. Когато го изгонят от кухнята, той сяда къде да е на двора и плахо се усмихва на Йеленка, която го гони:

- Ии, лелче, нека да остана. Какво ти преча?

И може да чака така с часове, натъжен, сякаш и на него му тежи, че трябва да седи тука. По някое време се вдига и си отива, често без да се сбогува, а на другия ден идва пак.

В къщи го овиква жена му Косара, червендалеста и едра полуселянка, със заключени вежди.

- Пак ли си седял при уроспиите, бе, бостанско плашило? Можеше и да си останеш при тях.

- Ех, можех да си остана – повтаря той тъжно, а се вижда, че мислено е там.

Това вбесява Косара, която вдига страшна врява, но Тане само маха с ръка и отвръща едва от време на време като на сън.

Имаше и съвсем луди, какъвто беше Назиф, едро малоумно момче от бейския дом, тих, глухоням луд. Поне

два пъти през деня идва под прозорците и с неразбираемо мучене вика Аника. Още в началото, Аника, веднъж се пошегува с него. Той ѝ предлагаше под отворения прозорец две пълни шепи захар.

- Малко е това, Назифе, малко – викаше отгоре Аника със смях.

Идиотът разбра какво му говори, отиде в къщи, открадна от братята си пари, купи две оки захар и се върна. Започна да вика, докато Аника не се надвеси от прозореца. Ухилен до уши от щастие, предложи ѝ захарта. Аника се смееше гръмогласно. Със знаци му даваше да разбере, че това е все още малко и той си отиде с жално мучене.

Оттогава идваше всеки ден и мъкнеше в една кошница, в пояса, по джобовете колкото се може повече захар. На Аника ѝ омръзнаха шегите. Ядосваше я упорството на лудия и пращаше Савета и Йеленка да го гонят. Той се съпротивляваше и си отиваше със сърдито ръмжене, за да осъмне пак на другия ден под Аникините прозорци с още повече захар. Докато пак не го изгонеха. Иначе, по цял ден разнасяше захарта си из града като си мрънкаше нещо. Децата се лепваха за него, закачаха го и му крадяха захарта от кошницата, която той конвулсивно притискаше към себе си.

Имаше и такива, които не се решаваха да дойдат през деня, а чакаха да се спусне мрак: и идваха тогава редовно, макар че нямаха дори надежда да влязат в Аникината къща. Така някой само си седи по цяла нощ и пуши на камъка край чешмата. В тъмното не са го видели кога е дошъл, нито знаят кога си е отишъл. Само на сутринта осъмва цяла купчина трески от дялкане и угарки на мястото, където е седял. Това е някой нещастен младеж, който знае кой; и Аника не го знае, и той я познава само от виждане. Тъй като не винаги всички идваха само заради нея. Някои идваха, защото изобщо бяха готови на всякакви злини, някои, защото се бяха родили из-

губени и отчаяни. Едва сега, около тази къща и на този кръстопът се събираше всичко, което е отритнато и което не е както бог заповядва. Този кръг от мъже около Аникината къща стремително се разширяваше и започна да-включва, не само слаби и порочни, а и здрави и умни хора.

Най-последно, малко бяха младежите в градчето, които да не са били при Аника или поне да не са опитали да проникнат в дома ѝ.

Отначало се промъкваша крадешком, през нощта, по заобиколни пътища, един по един. Говореше се за нея като за нещо срамно и страшно, но далечно и почти невероятно. Но колкото повече се говореше за него, одумваше и препредаваше, естествено, това зло ставаше по-приемливо и по-обичайно. Първо сочеха с пръст и изпращаха с шушукане онези, които ходеха при нея, а накрая хората започнаха да се присмиват на онези, които не отиваха. Тъй като по-рядко бяха тези, които веднага се вреждаха при Аника, а мнозинството трябваше да се задоволява с Йеленка и Савета, завистта, мъжката напереност и суетност започнаха да вършат своето. Онези, на които им беше отказано, идваха пак с надежда да измият двойния си срам: че отиват при нея и че тя не иска да ги приеме; а онези, които веднъж бяха приети, повече не можеха да се спрат, а като омагьосани, все се връщаха отново.

Само жените, единодушни и огорчени, бяха против нападката от Мейдан и се бореха упорито, безцеремонно, по женски, без много да му мислят. Но и това не винаги ставаше лесно и безопасно. Така пострада Ристичевият дом.

Старата Ристичевица, вдовица, богата, оправна и решителна като мъж, задоми всичките си дъщери и ожени единствения си син. Синът ѝ беше дребен, с румено лице, спокоен и хитър търговец, който дружеше само с по-възрастни от себе си, печелеше пари и се грижеше за дома

си. Майка му го ожени рано за хубава, тиха и богата девойка от Фоча. Сега вече имаше второ дете.

Тази зима, на един помен, когато жените една през друга се оплакваха от Аника и от своите мъже и синове, старата Ристичевица, като изпи чаша за душата на покойния, изрече високо и предизвикателно:

- За бога, не позволявайте! Ето, и аз имам син, но докато съм жива, той няма да прекрачи прага на оная уроспия.

Като всичко казано за нея, Аника научи още на следващата сутрин за думите на Ристичевица, а на другия ден заръча да ѝ предадат:

- От днес до един месец, хаирлия да е, ще ми дойде синът ти с печалбата си от цяла седмица; ще видиш коя е Аника.

В дома влезе малко безпокойство и загриженост, но Ристичевица продължаваше да ругае сладострастницата на всички страни. Това беше по време на най-силния размах на Аника, когато всички, които се наричаха мъже сновяха из Мейдан или поне поглеждаха нататък. А на втората събота след онзи злощастен помен, младият Ристич, пиан и почти носен от компанията си, отиде при Аника с прихода от цялата седмица в дълбокия джоб на потурите. Лежеше пред вратата на Аника, риташе с крака, пръскаше пари и обезумял викаше едновременно и Аника, и майка си. Над него стояха Йеленка и Савета и който искаше, можеше да влезе и да го види. На разсъмване Аника нареди по Савета на двама турци, младежи, да го заведат у дома му.

Когато старата Ристичевица със снаха си видя, че синът ѝ не идва за вечеря, бързо обиколи целия град. Като видя, че наистина е отишъл при Аника, старата се върна в къщи, падна наред стаята, цялата в пяна и изобщо не идваше на себе си. А снаха ѝ, стройна, бледа, с черна коса и големи очи, отиде в другата стая пред кандилото, бързо се прекръсти

няколко пъти и започна да кълне Аника.

- Да даде бог, жено, бясна да ходиш, на вериги да те водят, да даде бог в дън земя да се продъниш, сама на себе си да омръзнеш; смъртта си да желаеш, а тя да не те иска! Амин, боже, велики и единствени. Амин. Амин.

И едва тук сълзите ѝ рукнаха с такава сила, че престана да вижда, изгуби равновесие и падна с цялата си снага на пода. С разперени ръце събори и загаси кандилото. По някое време през нощта се съвзе. Стана и бавно започна да прибира нещата, които беше съборила при падането. Почисти пода и килима от разлятото масло, наля и запали пак кандилото, прекръсти се пред него три пъти и се поклони без дума. Отиде да нагледа още веднъж детето, което спеше в люлката. А след като привърши всичко, седна под самото кандило и с ръце в скута зачака мъжа си.

В градчето се научава за всекиго всичко; няма тайна нито в душата, нито в тялото. И клетвата дойде до Аника още на сутринта. А същия този ден след обяд дойде една Аникина слугиня, едноока циганка, повика снахата като ѝ предаде кърпа, пълна със сребърни и медни монети. След това се отдръпна в дъното на двора и каза заръката. Виждаше се, че я наранява, изречена дори и от циганка.

- Това ти го изпраща Аника. Нека преброи, казва, Ристичевица със сина са и снахата; цялата печалба е тука, нито пара не липсва. Върна ти мъжа, та сега ти връща и парите. Колкото му е дала, толкова му е взела. Ей толкова не се плаши, казва, от твоите клетви. Нищо не може да ѝ направи някаква си клетва.

И циганката побегна.

Освен жените, които еднакво мразеха Аника, най-големият ѝ противник беше чорбаджи Петар Филиповац. Синът му Андрия беше един от онези, които най-много навестяваха Аникината къща. Беше му първородно дете, не-

похвaten и блед младеж, винаги със сънен вид и като че ли не от тоя свят; но непоправим и упорит в страстта си към Аника. Напоследък не се завръщаше, в къщи, защото една нощ баща му поиска да го убие и сигурно щеше да го направи, ако майка му не го скри и спаси. Сега младежът спеше в обора, а майка му скришом му пращаше храна. Молеше се по цял ден на бога и плачеше, и то все тайно, защото чорбаджи Петар беше заплашил, че след трийсет години съвместен живот ще я изгони и нея, ако само веднъж я чуе да въздъхне или я види да изтърве една сълза за отстъпника.

На дюкяна на чорбаджи Петар Филиповац се събираха всички, които истински мразеха и осъждаха Аника. Тук след всеки разговор и всяка цигара, думата се връщаше на девойката от Мейдан. Във връзка с Аника се преразказваха много пъти “Тиянините смутове”, за жената, която никой не помнеше, но я знаеха от приказките на по-старите.

Преди повече от седемдесет години се била прочула с красотата си някоя си Тияна, чобанска церка. Стъпкала честта си и запалила градчето. Говори се, че по времето на големия панаир тя като чума или като някакво наводнение, затворила чаршията; такова надпреварване и блъсканица била около нея. Идвали сараевски куюмджии (златари, б. пр.) и скопски търговци на медни съдове, че оставяли при нея и стока, и печалба и си отивали голи като шишанета (вид пушки, б. пр.). Нищо не можело да ѝ се направи. Докато един ден не изчезнала изведнъж, както се и била появила.

Между първите, които се помъкнали по Тияна, бил и някой си Коста, наричан Гърка, богат младеж без баща и майка. Казват, че искал да я вземе за жена, но Тияна не щяла и да чуе, а все повече събирала около себе си нехранимайковци, турци и всякакви вери. Младежът се оттеглил и изчезнал от градчето. Узнало се, че бил отишъл в манастира Баня, че се покалугерил и че там се поболял. И всички го

забравили. Но точно след една година, когато Тияна се била развихрила до край и вече била омръзнала и на бога, и на хората, се появил ненадейно оня Коста. Бил обрасъл с брада и коса, измършавял и подивял, с полукалугерско, полуселяшко облекло. Нямал нито торба, нито тояжка в ръка, нищо, освен два пицова в пояса. Втурнал, се право към Тиянината къща. Разбил вратата на стаята, стрелял по Тияна, но само леко я ранил и тя му се измъкнала и побегнала из махалата.

Като тичала нагоре по Мейдан, си изгубила чехлите и дукатите от гердана и косата. Бягала към една горичка под Стари град. Когато вече била под самата дига, паднала изнемощяла. Тук я застигнал калугерът и я убил на място.

Лежала цял ден така, превита на две, с разпилени коси, с голяма черна рана на елека от небесносиня свила. Зинали, с камшици в ръце, я гледали чобанчетата от високата дига. Едва на смрачаване изпратили от града двама цигани, които я заровили на същото място. Убиецът изчезнал в гората. Никой не го и търсел. Но го намерили на третия ден, самоубил се на Тияниния гроб. Тук го погребали и него. И това място и до ден днешен се нарича Тиянин гроб.

Докато такива и подобни неща ставаха по къщите и се разправяха по дюкяните (преди всичко това са най-вече дюкянски разговори, както и семейни нещастия, които са приличат), на Мейдан продължаваше играта на злодеяния и женски прищевки. Някъде по това време започна двубоят на Аника с добрунския поп заради сина му Якша, наричан Дякона.